מדיניות ארגון שעות הלימוד במערכת החינוך

כתיבה: אסף וינינגר | אישור: יובל וורגן

תאריך: כ"ב באלול תשפ"ב, 18 בספטמבר 2022

סקירה

תוכן עניינים

מבוא 1

1. חינוך יסודי 1

1.1 חוזרי מנכ"ל 2

1.2 מסמכי מתנ"ה (2011-2020) 3

1.3 תקופת משבר הקורונה: שנות הלימודים תשפ"א ותשפ"ב 4

1.4 המצב הנוכחי: שנת הלימודים תשפ"ג 5

2. חינוך על יסודי – חטיבות הביניים 6

2.1 חוזרי מנכ"ל 6

2.2 מסמכי מתנ"ה (2011-2020) 8

2.3 תקופת משבר הקורונה: שנות הלימודים תשפ"א ותשפ"ב 9

2.4 המצב הנוכחי: שנת הלימודים תשפ"ג 10

מבוא

בסעיף 4(א) לחוק חינוך ממלכתי, תשי"ג-1953 נקבע כי שר החינוך יקבע את תכנית הלימודים של כל מוסד רשמי וכי במוסדות חינוך לא יהודיים תותאם תכנית הלימודים לתנאיהם המיוחדים. תכנית לימודים הוגדרה בחוק כתכנית שנקבעה על ידי השר למוסדות החינוך הרשמיים להשגת מטרות החינוך הממלכתי המפורטות בחוק וכולל "תכנית היסוד" שהשר יקבעה כתכנית חובה על כל מוסד כזה. באותה תקופה החינוך היסודי הוגדר כלימוד הניתן בתשע שנות לימוד, מהן שנת לימוד אחת בגן ילדים ושמונה לימוד בכיתות א' עד ח' ועד בכלל. בתי הספר היסודיים היו בני שמונה כיתות (א'-ח') והם כונו בתי ספר "עממיים".

לצד מפרט התכנים שמוגדר על ידי משרד החינוך בכל אחד ממקצועות הלימוד מתבטאת תכנית הלימודים גם במספר שעות ההוראה שמוקצב לכל מקצוע, כך שלתוכן הנדרש בכל מקצוע יוקצב הזמן המתאים ללימודו. משרד החינוך מפרסם את הכללים הנוגעים לארגון שעות ההוראה במערכת החינוך בחוזרי מנכ"ל ובמסמכי מדיניות שונים. להלן תוצג סקירה של הכללים שנקבעו על ידי משרד החינוך בנוגע לארגון שעות ההוראה במערכת החינוך לאורך העשורים האחרונים. הסקירה עוסקת בחינוך היסודי (פרק 1) ובחטיבות הביניים (פרק 2), ולא בחטיבות העליונות שבהן אופי ארגון שעות הלימוד שונה. בכל פרק מוצג המידע בחלוקה כרונולוגית לתת-פרקים, אשר האחרון בהם עוסק בתמונת המצב בשנת הלימודים הנוכחית (תשפ"ג, 2022/23).

במבט כולל על ההתפתחויות המוצגות בסקירה עולה כי:

- **הנחיות משרד החינוך בנושא ארגון שעות ההוראה במערכת החינוך בעשורים האחרונים התאפיינו בשינויים תכופים אשר לעיתים הרחיבו את הגמישות שניתנה לבתי הספר בקביעת מערכת השעות ולעתים צמצמו אותה. שינויים תכופים אלה עלולים להקשות על צוותי החינוך בתכנון מערכת השעות המוסדית ובמימוש היעדים הנקבעים על ידי מטה המשרד.**
- **בשלוש השנים האחרונות, החל מפרוץ משבר הקורונה, הורחבה באופן משמעותי הגמישות שניתנת לבתי הספר בארגון שעות ההוראה. על אף האמור, יש אי בהירות בנוגע לרמת הגמישות בהקצאת השעות בפועל על-פי ההנחיות החדשות (ראו הרחבה בתיבה בסוף המסמך).**

1. חינוך יסודי

להלן נקודות ציון עיקריות בנושא מדיניות ארגון שעות הלימוד בחינוך היסודי, משנת 2000 ואילך:

1.1 חוזרי מנכ"ל

בשנת 2000 פורסמו בחוזר מנכ"ל הוראות הקבע בנושא "מבנה הלימודים, עקרונות ההוראה וארגון מערכת השעות בבית הספר היסודי". חוזר זה אשר נמצא בתוקף גם כיום הוגדר כחוזר שמטרתו להצביע על המגמות, על התכניות, על התהליכים ועל המסגרות המאפיינים את מערכת החינוך היסודי. על-פי החוזר, מבנה הלימודים, עקרונות ההוראה וארגון מערכת השעות מיועדים להדגיש בין השאר את המגמות האלה: פיתוח מבנה לימודים גמיש; חשיפת התלמיד אל דרכי הגישה השונות של הדעת; הגברת האוטונומיה של המוסד החינוכי לקבלת אחריות לבניית תכניות לימודים בית ספריות; צמצום מספר המקצועות שהתלמידים נדרשים ללמוד בו-זמנית; הגדלת אפשרויות היזמה והבחירה של בתי הספר ושל התלמידים; קביעת מערכת שעות גמישה המתחשבת בשונות שבין התלמידים.

על-פי החוזר תכנית היסוד בבית הספר היסודי מבוססת על שבע גישות לעולם הדעת.[1] בכל אחד מעולמות הדעת פורטו המקצועות שנלמדים במסגרתו כמקצוע חובה, רשות ובחירה ובאיזה כיתות. לדוגמה, המקצועות לשון אם (עברית או ערבית), מתמטיקה ומדע וטכנולוגיה נלמדים על-פי החוזר כמקצוע חובה בכל כיתות בית הספר; המקצוע אנגלית נלמד כלימודי רשות מכיתות ד' וכלימודי חובה מכיתות ה'; המקצועות ספרות, מוזיקה, ציור מחול ואמנות התיאטרון נלמדים כמקצועות בחירה לפי החלטת בית הספר. בפרק 3.1 בחוזר העוסק במתן אוטונומיה לבית הספר נכתב בין השאר כי **בית הספר יהיה רשאי לקבוע עבור כל תלמיד את הזמן הדרוש (ההדגשה במקור) ללמידת המיומנויות, המושגים והתכנים המרכזיים בכל תחום או נושא.** בפרק 7.2 פורטה הקצאת שעות התקן השבועיות בכל אחת מהכיתות א'-ו' (שעות אורך מינימאליות לתלמיד). התקן הבסיסי שנקבע הינו 29 שעות שבועיות לתלמיד בכיתות א'-ב', 31 שעות שבועיות לתלמיד בכיתות ג'-ד' ו-32 שעות שבועיות לתלמיד בכיתות ה'-ו'. בפרק 7.3 נכתב כי בית הספר חייב להבטיח שבמשך שש שנות הלימוד יוקצו כ-75% מהזמן להוראת תכנית היסוד על בסיס דרכי הגישה השונות אל הידע ו-25% מהזמן יישארו לניצול חופשי של בית הספר. הומלץ כי 10% מהזמן העומד לרשות בית הספר יוקצה לטיפוח הכשירות הרגשית של התלמידים.

בשנת 2003 פורסמה בחוזר מנכ"ל הוראת הקבע בנושא "תכנית יסוד (ליבה) לחינוך היסודי במדינת ישראל". **נראה כי בחוזר זה התבצעה נסיגה מדרגת החופש הגבוהה יחסית שניתנה למוסדות החינוך שלוש שנים קודם לכן לקבוע את הזמן הדרוש ללמידת כל תחום או נושא.** בחוזר נקבע מספר השעות השבועיות שיש להקצות לכל מקצוע חובה בכל אחת מהכיתות א'-ו', בכל אחד מסוגי הפיקוח במערכת החינוך (רשמי, מוכר שאינו רשמי ופטור). לדוגמה, בכיתה א' בחינוך הרשמי הוקצו לכלל מקצועות החובה 15 שעות אורך שבועיות לפי הפירוט הבא: שפת אם (עברית או ערבית) – 6 שעות, מתמטיקה – 5 שעות, טבע ומדעים – 2 שעות, חינוך גופני – 2 שעות. כלומר, הוגדר לבתי הספר כיצד יש להשתמש ב-15 מתוך 29 השעות בתקן הבסיס לתלמיד בכיתה א'.

בסך הכל הוגדרו 109 מהשעות השבועיות בכיתות א'-ו' לטובת מקצועות לימוד מסוימים, והן היוו כ-59% מסך שעות האורך השבועיות בתקן הבסיס בכיתות א'-ו'. לצד זאת פורטו בחוזר תכנים מומלצים נוספים בחינוך הרשמי והמוכר שאינו רשמי ומספר השעות שמומלץ להקדיש להם. לדוגמה, בכיתות א'-ו' הומלץ ללמד

[1] הגישה הסמלית-לשונית, הגישה הסמלית-לוגית, הגישה המורשתית-תרבותית, הגישה החברתית-הומניסטית, הגישה המדעית-טכנולוגית, הגישה האסתטית אמנותית והגישה הקינסתיטית-גופנית.

מקצועות באשכול אמנויות (מוזיקה, אמנות פלסטית ותיאטרון) בהיקף של 2 שעות. בשנת 2005 הוחלף החוזר בחוזר חדש שדומה בעיקרו ותקף גם כיום.

1.2 מסמכי מתנ"ה (2011-2020)

בשנת 2011 החל משרד החינוך לפרסם לקראת פתיחה של כל שנת הלימודים קובץ מסמכים הנקרא מתנ"ה – מארז תכנון ניהול והיערכות". במארזים נקבעו בין היתר העקרונות לפיהם צריכים בתי הספר לארגן את שעות ההוראה, בהתאם למגזר והפיקוח אליו הם משתייכים. מדי שנה התפרסמו שלושה מארזים: לחינוך הקדם-יסודי, לחינוך היסודי ולחטיבות הביניים. המשרד לא פרסם מארזים דומים עבור החטיבות העליונות. **פרסום המארזים פסק בעקבות משבר הקורונה שהשפיע רבות על מערכת החינוך.**

במארז הראשון שפורסם לקראת שנת הלימודים תשע"ב (2011/12) סווגו המקצועות לשישה אשכולות ידע ולכל אחד מהמקצועות נקבע מספר השעות השבועיות המחייבות בכל כיתה (כלומר, לכל מקצוע נקבע מספר השעות השבועיות המינימאליות שחובה ללמדו בכל דרגת כיתה). **בסך הכל הוגדרו 176 מהשעות בכיתות א'-ו' כשעות מחייבות לטובת מקצועות לימוד מסוימים, והן היוו כ-96% מסך שעות האורך השבועיות בתקן הבסיס בכיתות א'-ו'.**

במארז שפורסם לקראת שנת הלימודים תשע"ה (2014/15) הוגדרה הקצאת השעות בטבלאות כהמלצה ולא כהקצאה מחייבת (הנחיה זו נשמרה גם במארזים לשנים תשע"ו-תשע"ח, אך לא הופיעה במארזים שבאו לאחר מכן). עוד נכתב במארז כי פירוט הקצאת השעות מהווה המלצה וכי ניתן להגמיש את הקצאת השעות בהיקף של עד 25%, בתנאי שילמדו כל המקצועות ושעות החינוך.

במארז שפורסם לקראת שנת הלימודים תשע"ח (2017/18) הוגדרה אמנם הקצאת השעות בטבלאות כהמלצה, אולם בטבלאות נקבע לכל מקצוע טווח של שעות כאשר הערך הנמוך ייצג את מספר השעות המינימאלי הנדרש. בסך הכל הוגדרו 153 מהשעות בכיתות א'-ו' כשעות מינימאליות מחייבות לטובת מקצועות לימוד מסוימים, והן היוו כ-83% משעות התקן בכיתות א'-ו'. ההנחיה לפיה ניתן להגמיש את הקצאת השעות בהיקף של עד 25%, בתנאי שילמדו כל המקצועות ושעות החינוך נשמרה. כמו כן, נוספה בשנה זו אפשרות ללמד חלק ממקצועות הלימוד בפריסה רב שנתית (לדוגמה, נקבע כי המקצוע תרבות יהודית ישראלית ילמד בהיקף של 5 שעות שבועיות על פני ארבע שנים בכיתות ג'-ו').

במארז שפורסם לקראת שנת תשע"ט ובמארז האחרון שפורסם לקראת שנת הלימודים תש"ף (2019/20) סווגו מקצועות הלימוד באופן דומה לזה שבמארז לשנת תשע"ח (לכל מקצוע טווח של שעות כאשר הערך הנמוך ייצג את מספר השעות המינימאלי הנדרש). יש תחומים שנקבע שיש ללמד אותם בכל אחת מהשנים ויש תחומים שבהם צוין סך השעות שיש ללמד במהלך שנים אלו בתכנון רב-שנתי. **בשנת תש"ף הוגדרו 156 מהשעות בכיתות א'-ו' כשעות מחייבות לטובת מקצועות לימוד מסוימים** (כלומר, לכל מקצוע הוגדר מספר השעות המחייב בכל כיתה או בכמה מהכיתות יחדיו), **והן היוו כ-85% מסך שעות האורך השבועיות בתקן הבסיס בכיתות א'-ו'.** על-פי מסמך מתנ"ה ניתנה גמישות של כ-25% באופן מובנה בטבלת השעות. בתי הספר יכולים

היו להשתמש ביתרת השעות לצורך תגבור תחומי הדעת על-פי המלצת משרד החינוך או לפי שיקול דעתם, וכן להוסיף נושאי לימוד אחרים.

1.3 תקופת משבר הקורונה: שנות הלימודים תשפ"א ותשפ"ב

לקראת שנת תשפ"א (2020/21) שנפתחה בצל משבר הקורונה לא פורסמו על ידי משרד החינוך מארזים כפי שהיה נהוג בשנים הקודמות ובמקום זאת הוציא המשרד הנחיות ממוקדות במספר פעימות. במסמך הנחיות ראשוני שפורסם צוין כי בשל המצב המשרד מרחיב את הגמישות הניתנת לבתי הספר בבניית מערכת השעות כדי לאפשר למנהלים למקד את הלמידה בהתאם לצרכי התלמידים ובהתחשב בהשלכות המצטברות של תקופת הקורונה. בשונה ממארזי מתנ"ה של השנים הקודמות ניתנה בחינוך היסודי גמישות רבה יותר בחלוקת השעות בין המקצועות וצוין כי **"בית הספר רשאי לבחור את היקף השעות שיילמד בכל מקצוע שנמצא באותו אשכול, ובלבד שיילמדו כל המקצועות".**

לצד זאת צוין כי **תכני החובה בתוכנית הלימודים יצומצמו לכ-70% מהתוכנית המלאה, וכי בית הספר רשאי לבחור ללמד גם תכנים נוספים מתוך ה-30% שהוגדרו כרשות.** מספר אשכולות הידע צומצם משישה לארבעה בחינוך הממלכתי העברי והערבי ומשישה לחמישה בחינוך הממלכתי דתי. לכל אשכול נקבעו מינימום שעות הלימוד השבועיות שצריכות להילמד במסגרתו. מתחת לכל אשכול הוגדרו מקצועות שיש ללמד בכל שבוע באופן שיטתי וקבוע ולצד זאת הוגדרו מקצועות שניתן ללמד במיקוד זמן (כגון מחצית שנה או שליש שנה) על מנת לאפשר גמישות ויעילות בהוראת התכנים.

בחודש מאי 2021 פורסם על ידי משרד החינוך מסמך בנושא ארגון הלמידה בבתי הספר היסודיים המפרט את מתווה ארגון הלמידה לשנת הלימודים תשפ"ב (2021/22). בפרק הרקע של המסמך נכתב כי מתווה ארגון הלמידה גובש לאור מדיניות המשרד הדוגלת בחיזוק מעמדם של אנשי החינוך, בין היתר, באמצעות **הרחבת הגמישות הניהולית והפדגוגית של מנהלי בתי הספר**. ההנחיות הנוגעות לארגון מערכת השעות דומות בעיקרן להוראות שנקבעו בשנת תשפ"א, אך מספר אשכולות הידע גדל מארבעה לחמישה בחינוך הממלכתי עברי, מארבע לשישה בחינוך הממלכתי ערבי ומחמישה לשישה בחינוך הממלכתי דתי. כמו כן צוין כי ניתן ללמד באופן בין-תחומי אינטגרטיבי בתוך האשכול בין המקצועות ובין האשכולות, וכן כי **ניתן לנייד עד 25% מהשעות מכל אחד מהאשכולות לטובת אשכול אחר.**

בכל סוגי הפיקוח נוסף אשכול "בחירה והעשרה" שבמסגרתו ניתנה לבתי הספר דרגת חופש גבוהה לקבוע את מקצועות הלימוד.[2] ההנחיות לא הגדירו מקצועות מסוימים לאשכול זה ובטבלת השעות סופקו דוגמאות למקצועות שבתי הספר יכולים ללמד (למשל: קוד ורובוטיקה, חינוך פיננסי, שחמט וחקלאות). בפרק בנושא חלוקה וגמישות באשכולות צוין כי שעות הבחירה וההעשרה יוכלו לשמש גם לניוד השעות לאשכולות או המקצועות השונים. מספר השעות שנקבע באשכול זה הינו 5-4 שעות בחינוך הממלכתי העברי והערבי ו-3-1 שעות בחינוך הממלכתי דתי.

[2] רוב השעות נלקחו מאשכול ,שפה, מורשת, חברה ורוח.

1.4 המצב הנוכחי: שנת הלימודים תשפ"ג

לקראת שנת הלימודים תשפ"ג (2022/23) פרסם משרד החינוך מסמך חדש באותו נושא ובו פירוט של מתווה ארגון הלמידה בשנה זו. **בפסקת הרקע של המסמך נכתב כי בשנת הלימודים תשפ"ג ארגון הלמידה עומד בסימן מתן גמישות למנהלי בתי הספר.** ההנחיות הנוגעות לארגון השעות דומות בעיקרן להוראות שנקבעו בשנים תשפ"א ותשפ"ב. כלומר, בית הספר רשאי לבחור את היקף השעות שיילמד בכל מקצוע שנמצא באותו אשכול, ובלבד שיילמדו כל המקצועות. מתחת לכל אשכול הוגדרו מקצועות מסוימים שיש ללמד כל השנה, בכל שבוע ובכל שכבות הגיל, כאשר את יתר המקצועות אפשר ללמד במיקוד זמן (כגון מחצית שנה או שליש שנה) על מנת לאפשר גמישות ויעילות בהוראת התכנים. גם בשנה זו נקבעה גמישות בשיעור של כ-30% בחלוקת שעות הלימוד, וכן אפשרות ניוד של עד 25% מהשעות בכל אחד מהאשכולות לטובת אשכול אחר. מספר אשכולות הידע ותחומיהם לא השתנה בהשוואה לשנת תשפ"ב, אך באשכול "מתמטיקה ומדעים" חולקו השעות לשני המקצועות שנכללים בו. כלומר, במקום חלוקה כללית של 7 השעות עבור האשכול, נקבעו 5 שעות למתמטיקה ו-2 שעות למדע וטכנולוגיה.

להלן מתווה מערכת השעות לבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי עברי לשנת תשפ"ג:

אשכול	מקצוע	שעות לימוד					
	שכבת גיל	א	ב	ג	ד	ה	ו
שעות מחייבות לשבוע		29	29	31	31	32	32
אוריינות שפתית, מורשת, חברה ורוח	שפת אם עברית וספרות תנ"ך (ב-ו) מולדת חברה ואזרחות (ב-ו) תרבות יהודית ישראלית (ב-ו) היסטוריה (ו) גאוגרפיה (ה-ו)	10	11	12	10	10	10
מתמטיקה ומדעים	מתמטיקה	5	5	5	5	5	5
	מדע וטכנולוגיה	2	3	3	3	3	3
שפה זרה	אנגלית			2	4	4	4
חינוך, תרבות האורח חיים בריא	חינוך גופני זה"ב (א, ה) שעת חינוך - מפתח הל"ב כישורי חיים אומנויות (אומנות חזותית, קולנוע ומדיה, תיאטרון, מחיקה ומחול)	7	5	5	5	6	6
בחירה והעשרה	למשל: קוד ורובוטיקה, חינוך פיננסי, שחמט, חקלאות ועוד	5	5	4	4	4	4

הערה: לימוד המקצועות המודגשים בכחול צריך להתבצע כל שבוע, כל השנה ובכל שכבות הגיל

2. חינוך על יסודי – חטיבות הביניים

להלן נקודות ציון עיקריות בנושא מדיניות ארגון שעות הלימוד בחטיבות הביניים, משנת 1996 ואילך:

2.1 חוזרי מנכ"ל

בשנת 1996 פרסם משרד החינוך חוזר מיוחד בנושא ארגון מערכת הלימודים בבתי הספר העל יסודיים (כיתות ז'-י"ב).[3] החוזר ביקש להרחיב את תחומי האוטונומיה של בית הספר ושל התלמיד באמצעות הגדלת אפשרויות הבחירה לארגון מערכת הלימודים, לצד צמצום מספר המקצועות הנלמדים בו זמנית על מנת לאפשר העמקה ופיתוח תחומי עניין מוגדרים. בחוזר נכללו דגשים לגבי תחומי לימוד מסוימים, כגון החינוך המדעי והטכנולוגי, החינוך ההומניסטי, החינוך האמנותי, לימודי יהדות ולימודי אזרחות. כמו כן נכללה בו טבלה המפרטת את מערך השעות הכולל במתכונת החדשה. **לכל תחום נקבעו מספר השעות שצריכות להילמד בו על פני שלוש השנים של כל אחד משלבי החינוך שבחינוך העל יסודי.**

בכיתות ז'-ט' נקבעו 111 שעות לימוד שבועיות מחייבות על פני שלוש שנים. לצד זאת נכתב כי הרחבה ותגבור בחטיבות הביניים יינתנו משעות נוספות העומדות לרשות בית הספר, כגון סל הטיפוח. כמו כן נכתב כי ניתן להעביר מכל תחום שהוקצו לו למעלה מ-10 שעות שעה אחת להרחבה ולתגבור של תחום אחר, לפי בחירת בית הספר. בהמשך החוזר מפורטות הוראות לחלוקת השעות בכל אחד מהתחומים למקצועות השונים. לדוגמה, בתחום היסטוריה, גיאוגרפיה, הומניסטיקה וחברה (16 שעות בחינוך הממלכתי ו-12 שעות בחינוך הממלכתי דתי) נקבע כי מקצוע ההיסטוריה ילמד בהיקף של 8 שעות על פני שלוש שנים ומקצוע הגיאוגרפיה ילמד בהיקף של לפחות 6 שעות על פני שלוש שנים. בהמשך החוזר מצוין כי חלק משעות הלימוד בתחומים השונים יש ללמד במסגרת בחירה אך אין הנחיה כלשהי בנוגע להיקף השעות שיש להקצות לכך, למעט באשכול אמנויות (4 שעות בחינוך הממלכתי ו-3 שעות בחינוך הממלכתי דתי). לימודי הבחירה הוגדרו כתכנים שהם מעבר לידע הבסיסי ומיועדים לבחירה ולתכנון של בית הספר.

בכיתות י'-י"ב נקבעו בחינוך הממלכתי 107 שעות לימוד שבועיות מחייבות על פני שלוש שנים בנתיב הלימודים העיוני ו-113 שעות לימוד שבועיות מחייבות על פני שלוש שנים בנתיב הלימודים הטכנולוגי וההתיישבותי.[4] 26-28

[3] משרד החינוך, חוזר מיוחד כ', התשנ"ו, "ארגון מערכת הלימודים בבית הספר העל יסודי".

[4] בחינוך הממלכתי דתי נקבעו לכל שלוש השנים 113 שעות לימוד שבועיות מחייבות בנתיב הלימודים העיוני ו-121 שעות לימוד שבועיות מחייבות בנתיב הלימודים הטכנולוגי וההתיישבותי.

מהשעות במסלול העיוני ו-32-34 מהשעות במסלול הטכנולוגי הוגדרו כסל שעות להרחבה ולתגבור. שעות אלה מהוות 24%-30% מכלל השעות. בהמשך החוזר מפורטות הוראות בנוגע לאפשרויות בחירה שצריכות להינתן לתלמידים בחלק מתחומי הלימוד.

בשנת 2007 פורסם חוזר מנכ"ל העוסק בארגון מערכת השעות בחינוך העל יסודי. החוזר קבע את תכנית היסוד (הליבה) הן בחטיבות הביניים (כיתות ז'-ט') והן בחטיבות העליונות (כיתות י'-י"ב) **ופורטו בו מספר שעות הלימוד המחייבות בכל מקצוע חובה בכל דרגת כיתה.** בחוזר נקבע כי בחינוך הרשמי על התלמידים ללמוד 100% מתכנית היסוד, וכי תלמידים במוסדות מוכרים שאינם רשמיים חייבים ללמוד לפחות 75% מכלל השעות המוגדרות כחובה בחינוך הרשמי, ועליהם להגיע לרמת ההישגים הנהוגה במוסדות החינוך הרשמיים.

שעות הלימוד המחייבות בתכנית היסוד חולקו לשלוש קטגוריות: **לימודי חובה** שחולקו לארבעה אשכולות ידע (אשכול יהדות ורוח, אשכול חברה, אשכול שפות ואשכול מתמטיקה, מדע וטכנולוגיה) ; **לימודי בחירה** שנועדו לתגבורים ולהרחבת הלימודים בתחומי הדעת שבלימודי החובה; **לימודי השלמה** שנועדו להעשרה ולהעמקת הלימודים לפי בחירת בית הספר (מתוך מגוון המקצועות הקיים לבחירה). בכיתות ז'-ט' נקבעו 104 שעות לימוד שבועיות מחייבות על פני שלוש שנים, לפי החלוקה הזו: 63 שעות חובה (כ-61% מכלל השעות), 18 שעות בחירה (כ-17% מהשעות) ו-23 שעות השלמה (כ-22% מהשעות). בכיתות י'-י"ב נקבעו בחינוך העברי 113 שעות לימוד שבועיות מחייבות על פני שלוש שנים[5], לפי החלוקה הזו: 55 שעות חובה (כ-49% מכלל השעות), 29 שעות בחירה (כ-25.5% מהשעות) ו-29 שעות השלמה (כ-25.5% מהשעות).

בשנת 2009 פורסם חוזר חדש בנושא תכנית היסוד לחטיבות הביניים בחינוך העל יסודי. **החוזר, אשר נמצא בתוקף גם כיום, החליף את חוזר המנכ"ל משנת 2007, אך נקבעה בו תכנית יסוד חדשה לחטיבות הביניים בלבד. התכנית לחטיבה העליונה בוטלה ולא נקבעה חדשה במקומה.**

תכנית היסוד החדשה לחטיבות הביניים צמצמה באופן ניכר את מרחב הגמישות שנקבע בחוזר הקודם. כך לדוגמה, בחינוך הממלכתי עברי צומצמו שעות הבחירה ל-10 על פני 3 שנים (במקום 18) ושעות ההשלמה, שכונו בחוזר החדש "מקצוע בחירה", צומצמו ל-2 (במקום 23). בחינוך הממלכתי עברי נקבעו 107 שעות הלימוד מחייבות על פני שלוש שנים **ומכאן ששיעור שעות הבחירה עמד על כ-9% מהשעות (לעומת כ-17% בחוזר הקודם) ושיעור השעות שיועדו למקצוע בחירה עמד על כ-2% בלבד (לעומת כ-23% בחוזר הקודם).** המקצועות חולקו לארבעה אשכולות: שפת יסוד; ליבה חינוכית; ליבה חינוכית אקדמית; רוח וחברה; שפות נוספות לימודי בחירה.

אשר לשעות הבחירה נקבע כי אלה יוכלו לשמש רק לצורך תגבור באשכול הידע "שפות היסוד" שבו נכללו המקצועות שפת אם, מתמטיקה, מדעים ואנגלית (במקום בכל מקצועות החובה על-פי הוראות החוזר הקודם). לצד זאת, נקבע מרחב גמישות חדש במקצועות תנ"ך, היסטוריה, ספרות וגיאוגרפיה, שבהם ניתנה לבתי הספר אפשרות לחלק את השעות שהוקצו לכל מקצוע על פני שלוש השנים, במקום מספר שעות מדויק שנקבע בכל שנה לכל מקצוע בחוזר הקודם.

[5] בחינוך הערבי נקבעו לכל שלוש השנים 116 שעות לימוד. שלוש השעות הנוספות נקבעו כשעות חובה.

2.2 מסמכי מתנ"ה (2011-2020)

כאמור בפרק על החינוך היסודי, בשנת 2011 החל משרד החינוך לפרסם לקראת פתיחה של כל שנת הלימודים את קובץ מתנ"ה. במסמך מתנ"ה הראשון שפורסם לקראת שנת הלימודים תשע"ב (2011/12) הופיעה טבלת הקצאת שעות מחייבת זהה לזו שהופיעה בחוזר תכנית היסוד משנת 2009. בשנים תשע"ג-תשע"ד לא השתנה באופן ניכר מרחב הגמישות שניתן לבתי הספר בארגון השעות.

במארז לשנת תשע"ה (2015/16) הוגדרה הקצאת השעות בטבלאות כהמלצה ולא כהקצאה מחייבת (הנחיה זו נשמרה גם במארזים לשנים תשע"ו-תשע"ח). עם זאת, צוין כי חלוקת השעות בטבלאות אינה מבטלת את חוזר שעות הליבה משנת 2009. כאמור, בחוזר זה חולקו 89% מהשעות השבועיות באופן מחייב בין המקצועות, על פני שלוש שנים, ומכאן שלא ברורה המשמעות של הגדרת הקצאת השעות כהמלצה. כמו כן, נוספה בשנה זו הנחיה לפיה ניתן להגמיש את הקצאת השעות בהיקף של עד 25%, בתנאי שילמדו כל מקצועות הלימוד ושעות החינוך. עם זאת, גם כאן לא ברור כיצד הנחיה זו עולה בקנה אחד עם חוזר שעות הליבה משנת 2009. כאמור, בחוזר זה שיעור השעות שלא הוגדר להן מקצוע מסוים עומד על כ-11% בלבד מסך השעות השבועיות.

במארז לשנת תשע"ו חל שינוי בהקצאת השעות בין המקצועות: 101 מתוך 107 השעות השבועיות (כ-94% מהשעות) הוקצו למקצועות מסוימים ויתר 6 השעות (כ-6% מהשעות) הוקצו לאשכול חדש – "אוטונומיה בית ספרית". 3 מהשעות באשכול זה למקצוע בחירה מומלץ בתחום האמנויות (על פני שלוש שנים) ו-3 שעות בחלוקה לפי צורכי בית הספר (על פני שלוש שנים). אשכול זה נותר גם במארזים שפורסמו בשנים הבאות בהיקף שעות דומה ללא החובה להקצות מספר שעות מסוים למקצוע בחירה בתחום האמנויות, למעט שנת תש"פ שבה חזרה ההנחיה להקצות 3 שעות למקצוע בחירה מומלץ בתחום האמנויות. כמו כן, נשמרה ההנחיה לפיה ניתן להגמיש את הקצאת השעות בהיקף של עד 25%, בתנאי שילמדו כל מקצועות הלימוד ושעות החינוך.

החל משנת תשע"ז (2016/17) השתנתה טבלת השעות ולכל המקצועות (ולא רק למקצועות תנ"ך, היסטוריה, ספרות וגיאוגרפיה) נקבע סך שעות הלימוד המומלץ על פני שלוש השנים. כלומר, לבתי הספר ניתנה אפשרות לחלק את השעות שהוקצו לכל מקצוע על פני שלוש השנים, במקום מספר שעות מדויק שנקבע בכל שנה לכל מקצוע בחוזר הקודם. במארז צוין כי לבית הספר האוטונומיה לבחור איך לחלק את הלמידה במשך שלוש השנים, ובלבד שיילמדו כל השעות המתחייבות בכל אחד מתחומי הדעת במשך שלוש שנים. לצד זאת, ביחס למקצועות מסוימים צוין כי יש ללמדם בכל אחת משלוש השנים כאשר חלוקת השעות בין השנים נתונה להחלטת בית הספר. עוד נכתב כי את שעות חינוך החובה יש ללמד שעתיים מדי שנה. בשנה זו לא הופיעה ההנחיה בנוגע לאפשרות ההגמשה של שעות הלימוד בשיעור של עד 25% שהופיעה בשתי השנים הקודמות.

במארז לקראת שנת תשע"ח (2017/18) נכללה הנחיה חדשה לפיה בתוך מערכת השעות ניתן לשנות 15% מהשעות על מנת להתאים את המערכת לצרכי ולמטרות בית הספר[6] (הנחיה זו הופיעה גם במארז לקראת שנת תשע"ט (2018/19) ובמארז האחרון שפורסם לקראת שנת תש"פ (2019/20). במארז שנת תש"פ נכללה מערכת

[6] גם במארז זה כמו במארז לשנת תשע"ה נכתב כי טבלת השעות אינה מבטלת את חוזר המנכ"ל משנת 2009 שבו שיעור השעות שלא הוגדר להן מקצוע מסוים עומד על כ-11% בלבד מסך השעות השבועיות, אולם במארז לשנת תש"פ נכתב בנוסף כי חוזר המנכ"ל משנת 2009 עומד בתוקף, **למעט טבלאות השעות המתעדכנות מזמן לזמן במתנ"ה.**

שעות שבה לכל המקצועות נקבע סך שעות לימוד על פני שלוש שנים. ביחס לחלק מהמקצועות צוין כי יש ללמדם בכל אחת משלוש השנים בהיקף של 2 שעות לימוד שבועיות לפחות. כאמור, פרסום המארזים פסק בעקבות משבר הקורונה.

2.3 תקופת משבר הקורונה: שנות הלימודים תשפ"א ותשפ"ב

לקראת שנת תשפ"א (2020/21) שנפתחה בצל משבר הקורונה לא פורסמו על ידי משרד החינוך מארזים כפי שהיה נהוג בשנים הקודמות ובמקום זאת הוציא המשרד הנחיות ממוקדות במספר פעימות. במסמך הנחיות ראשוני שפורסם צוין כי נכללת מערכת שעות שדומה בעיקרה לזו שהופיעה בקובץ מתנ"ה שנה קודם לכן. לכל המקצועות נקבע סך שעות הלימוד על פני שלוש השנים כאשר ביחס למקצועות מסוימים צוין כי יש ללמד אותם בכל אחת מהשנים, אך בניגוד לשנת תש"פ לא נקבע היקף שעות שבועיות מינימאלי אותו חייבים ללמד. עם זאת, במסמך נכללה הנחיה כללית ביחס לכל המקצועות לפיה מומלץ לא לשבץ מקצוע פחות מ-2 שעות שבועיות בשנה. לצד זאת נכתב כי לאור משבר הקורונה יתבצע מיקוד של כ-70% בתכנית הלימודים בכל המקצועות ו-30% יוותרו לבחירה.

בחודש מאי 2021 פורסם על ידי משרד החינוך מסמך בנושא ארגון הלמידה בחטיבות הביניים המפרט את מתווה ארגון הלמידה לשנת הלימודים תשפ"ב (2021/22).[7] בפרק בנושא פירוט העקרונות המנחים לגמישות נכתב כי המתווה לשנה זו מרחיב את הגמישות בארגון הלמידה ואת בניית מערכת השעות בכלל, כדי לאפשר למנהלים לתת מענים דיפרנציאליים לצרכים של התלמידים במוסד החינוך. **מערכת השעות בשנה זו השתנתה באופן משמעותי לעומת השנים הקודמות:** מקצועות הלימוד אורגנו בשישה אשכולות בחינוך הממלכתי עברי ובשבעה אשכולות ביתר סוגי הפיקוח, ו**לכל אחד מהאשכולות הוגדר סל השעות והמקצועות שיש ללמד בו, ללא שנקבע סך שעות נפרד לכל מקצוע.** בהנחיות נכתב כי בית הספר יוכל לבחור את היקף השעות ללימוד מקצוע מסוים, מתוך האשכול. לדוגמה, לאשכול "מורשת, חברה ורוח" בחינוך הממלכתי עברי בו נכללו המקצועות תנ"ך, אזרחות, תרבות יהודית ישראלית, ספרות, היסטוריה וגיאוגרפיה, הוקצו 30 שעות אותן יש ללמד על פני שלוש שנים.[8] בדומה להוראות בשנים קודמות צוין ביחס לחלק מהמקצועות שיש ללמד אותם כל השנה, בכל שבוע ובכל שכבות הגיל (ללא ציון היקף שעות מינימאלי).

בשנה זו נוסף אשכול חדש" "בחירה והעשרה" שהחליף את אשכול אוטונומיה בית ספרית וצוין כי הוא מיועד לתחום או נושא נוסף לבחירה בנושאים שונים ובהם אומנות חזותית, מוזיקה, תיאטרון, מחול, קולנוע, קוד ורובוטיקה וחינוך פיננסי. לחילופין צוין כי סל השעות באשכול זה יוכל לשמש לצורך ניוד השעות לאשכולות או המקצועות השונים. בחינוך העברי הוקצו לאשכול זה 9 שעות שבועיות ובחינוך הערבי הוקצו לאשכול זה 4 שעות

[7] יצוין כי כהונתה של הממשלה הנוכחית (הממשלה ה-36) החלה ב-13 ביוני 2021, משמע לאחר פרסום חוזר זה. יצוין עוד כי באוגוסט 2021 קיבלה הממשלה החלטה בנושא התכנית לגמישות הניהולית במערכת החינוך, אשר כוללת התייחסות למתן אחריות למנהלים בנושא "ארגון הלימודים והתאמתו לצורכי התלמידים" ומציינת כי הדברים ייעשו בהתאם לכללים שיקבע משרד החינוך וכי סמכויות אלה יוסדרו במהלך שנת תשפ"ג.

[8] ביחס לאשכול מורשת, חברה ורוח נכתב כי התכנים באשכול זה מוקדו לכ-70% פרקי חובה ולצידם פרקי בחירה, על מנת לאפשר בזמן שהתפנה העמקה, בחירה והרחבה בין תחומית. עוד נכתב כי בית הספר רשאי לחבר בין תחומי הדעת, כדי לצמצם את כמות המורים והמקצועות שתלמיד פוגש בזמן נתון. כאמור, באשכול זה נכללים המקצועות תנ"ך, אזרחות, תרבות יהודית ישראלית, ספרות, היסטוריה וגיאוגרפיה

שבועיות. בנוסף נוספה בשנת תשפ"ב הנחיה לפיה תינתן גמישות בשיעור של עד 25% בהקצאת השעות מכל אחד מהאשכולות לטובת אשכול אחר.

2.4 המצב הנוכחי: שנת הלימודים תשפ"ג

לקראת שנת הלימודים תשפ"ג (2022/23) פרסם משרד החינוך מסמך חדש ובו פירוט מתווה ארגון הלמידה בשנה זו. בפסקת הרקע של המסמך נכתב כי **בשנת הלימודים תשפ"ג ארגון הלמידה עומד בסימן מתן גמישות למנהלי בתי הספר.** ההנחיות הנוגעות לארגון שעות ההוראה דומות בעיקרן להוראות שנקבעו בשנת תשפ"ב. מספר אשכולות הידע ותחומיהם לא השתנה בהשוואה לשנת תשפ"ב, אך באשכול "מתמטיקה, מדע וטכנולוגיה" חולקו השעות לשני המקצועות שנכללים בו. כלומר, במקום חלוקה כללית של 30 השעות עבור האשכול, נקבעו 15 שעות למתמטיקה ו-14 שעות למדע וטכנולוגיה. שעה נוספת הועברה לאשכול אחר: בחינוך הממלכתי עברי לאשכול מורשת, חברה ורוח, בחינוך הממלכתי דתי לאשכול מקצועות הקודש ובחינוך הערבי לאשכול בחירה והעשרה.

להלן מתווה מערכת השעות לחטיבות הביניים בחינוך הממלכתי עברי לשנת תשפ"ג:

אשכול	מקצוע	סך הכול שעות בשלוש שנים
שעות אורך		108
שפת אם	שפת אם עברית	9
מורשת חברה ורוח	תנ"ך	31
	אזרחות	
	תרבות יהודית ישראלית	
	ספרות	
	היסטוריה	
	גאוגרפיה	
חינוך ואורח חיים בריא	חינוך גופני	12
	שעת חינוך	
מתמטיקה, מדע וטכנולוגיה	מתמטיקה	15
	מדע וטכנולוגיה	14
שפות	אנגלית	12
	ערבית או צרפתית	6+3*
בחירה והעשרה	תחום/נושא נוסף לבחירה - אומנות חזותית, מחיקה, תיאטרון, מחול, אומנות הקולנוע והמדיה, קוד ורובוטיקה, חינוך פיננסי ועוד.	9

הערה: לימוד המקצועות המודגשים בכחול צריך להתבצע כל שבוע, כל השנה ובכל שכבות הגיל

לאחרונה עלתה ברשתות החברתיות סוגיה הנוגעת לארגון שעות הלימוד בחטיבות הביניים, על רקע טענות בדבר צמצום שעות הלימוד בתנ"ך. בתגובת משרד החינוך לסוגיה הפנה המשרד לטבלת השעות המופיעה בחוזר מנכ"ל המשרד משנת 2009 שבה **שעות ההוראה חולקו לכל אחד מהמקצועות בנפרד** (ובתוך כך נקבע מספר השעות השבועיות המדויק להוראת תנ"ך). לא ברור כיצד התייחסות זו עולה בקנה אחד עם ההוראות העדכניות מן השנתיים האחרונות לפיהן השעות חולקו לאשכולות, כאשר בתוך כל אשכול ובין האשכולות ניתנה גמישות רבה יחסית למנהלים, **ללא שנקבע סך שעות נפרד לכל מקצוע** (למעט המקצועות המסומנים בצבע כחול בטבלה שלעיל, שכאמור נקבע כי יש ללמדם כל שבוע, כל השנה ובכל שכבות הגיל).

יצוין כי בהנחיות לקראת שנת תשפ"ג נכתב כי הוראות חוזר המנכ"ל משנת 2009 נמצאות עדיין בתוקף, להוציא טבלאות השעות המתעדכנות מזמן לזמן במתנ"ה (ככל הנראה הכוונה היא גם לחוזרי ההנחיות שהחליפו את המתנ"ה). מהנחיה זו עולה על פניו כי הטבלה אליה הפנה משרד החינוך בתשובתו אינה נמצאת עוד בתוקף, ומכל מקום הדברים אינם מתיישבים כאמור עם חוזר ההנחיות העדכניות שהועבר למנהלי בתי הספר לקראת שנה זו. נראה כי יש צורך שמשרד החינוך ייתן דעתו להבהרת הסוגיה.